29 Δεκεμβρίου 2025

«Νενίκηκά σε Σολομών» – 1488 χρόνια από τα θυρανοίξια της Αγίας Σοφίας

/ Αφιερώματα / Γενικά Θέματα / Ειδήσεις και Ανακοινώσεις

«… Όταν κάποιος έρχεται για να προσευχηθεί, συνειδητοποιεί αμέσως ότι το έργο τούτο δεν έγινε τόσο τέλειο ούτε από τη δύναμη ούτε από την τέχνη των ανθρώπων, αλλά από θεϊκή επενέργεια· ο νους του μετουσιώνεται και κατευθύνεται προς τον Θεό και νομίζει ότι ο Θεός δεν είναι μακριά, αλλά ότι έχει τρυπώσει, χωρίς να γίνει αντιληπτός, ανάμεσα σ΄ εκείνους που ο ίδιος διάλεξε. Και αυτό δεν συμβαίνει μόνον σ΄ εκείνον που επισκέπτεται για πρώτη φορά τον ναό, αλλά ασταμάτητα στον καθένα η ίδια εντύπωση προκαλείται, σα να είναι η πρώτη φορά που αντικρίζει αυτό το θέαμα…».

Ο Προκόπιος από την Καισάρεια, ο σημαντικότερος ιστορικός του 6ου αι., προσπαθεί να περιγράψει το -στην πραγματικότητα- απερίγραπτο επίτευγμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού: Τον ναό της Αγίας Σοφίας. Στο σύγγραμμά του «Περί κτισμάτων» αποτυπώνει με λεπτομέρειες τη σοφή αρχιτεκτονική δομή, την ανεπανάληπτη αισθητική και το μεγαλείο της Μεγάλης Εκκλησίας του Θεού στην

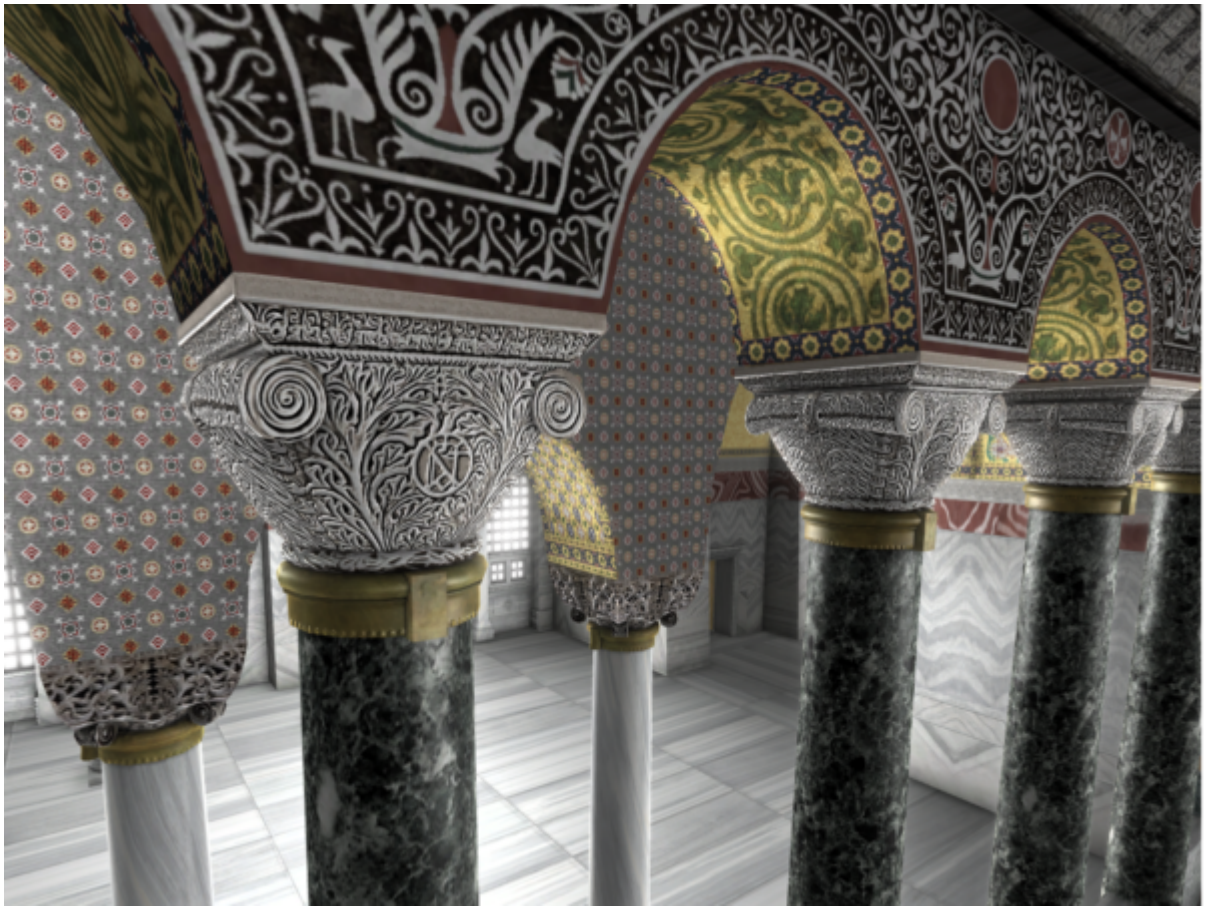
έδρα του Βυζαντίου, την Κωνσταντινούπολη. Ακόμα κι αν η περιγραφή του συνοδεύεται από μεγαλόστομες κολακείες για το «αφεντικό» αυτοκράτορα (σσ. το σύγγραμμα έχει παραγγείλει ο ίδιος ο Ιουστινιανός, εμφορούμενος από απολυταρχικές ιδέες που τον ωθούν να προβάλλει τη δόξα του μέσα από μεγάλα έργα και να εντυπωσιάζει τους εντός και εκτός συνόρων λαούς), του είναι αδύνατο να κρύψει τον θαυμασμό του για το αρχιτεκτονικό αριστούργημα, που -όπως σημειώνει ο συγγραφέας- περισσότερο παραπέμπει σε θεϊκή κατασκευή, παρά σε ανθρώπινη.

Αλλά όσο θαυμασμό κι αν εκδηλώνει για το θείο δημιούργημα της εποχής του ο Προκόπιος, θα του είναι μάλλον αδύνατο να φανταστεί ότι αυτό το αριστουργηματικό αρχιτεκτόνημα θα υπάρχει μιάμιση χιλιετία μετά! Πως θα σταθεί αγέρωχο στο πέρασμα του χρόνου, θα επιβιώσει από σεισμούς, πολέμους, καταστροφές και πως μιαν άλλη 27η Δεκεμβρίου, αυτή του 2025, αυτός ο μοναδικός ναός θα κοντοζυγώνει τους 15 αιώνες ζωής!

Αν η Αγιά Σοφιά ήταν άνθρωπος, θα έσβηνε σήμερα 1.488 κεριά! Εκείνη, μάλιστα, η μέρα των θυρανοιξίων του ναού (27η Δεκεμβρίου του 537) κατά το Ιουλιανό ημερολόγιο αντιστοιχεί στην ίδια ακριβώς ημέρα του Γρηγοριανού, καθώς η διαφορά των 13 ημερών ανάμεσα στα δύο ημερολόγια προέκυψε από το 1582 κι έπειτα, όταν ο Πάπας Γρηγόριος ΙΓ επισήμανε τη διαφορά των ημερών που είχαν συσσωρευτεί από τα δίσεκτα έτη. Πριν τον 16ο αιώνα ήταν αμελητέα.

Σήμερα, λοιπόν, είναι το «γενέθλιον» του ναού, που εξακολουθεί να διατηρεί τον τίτλο του σημείου αναφοράς της βυζαντινής ναοδομίας και του περίλαμπρου συμβόλου της χριστιανοσύνης και είναι ευκαιρία να ανατρέξει κανείς στην εποχή της «γέννησής» του, έτσι όπως την περιγράφουν εκείνοι που την έζησαν ή που την άκουσαν από πρώτο χέρι…

… Η ΓΕΝΝΗΣΗ…

Μετά την αιματηρή στάση του Νίκα, τον Ιανουάριο του 532, κατά την οποία η εικόνα του Ιουστινιανού Α’ έχει δεχθεί ισχυρό πλήγμα, ο αυτοκράτορας ρίχνεται με ζήλο στην προσπάθεια να αποκαταστήσει τη χαμένη αίγλη του. Καθώς στον ευρύτερο χώρο του Ιερού Παλατίου και πλάι στον ναό της Αγίας Ειρήνης υπήρχε ξυλόστεγη βασιλική Αγία Σοφία, που κάηκε στα επεισόδια της Στάσης, αποφασίζει να οικοδομήσει στο ίδιο σημείο νέο ναό, που θα είναι το πιο ζηλευτό αρχιτεκτόνημα εντός και εκτός βυζαντινής επικράτειας. Ένα τέτοιο επίτευγμα θα φέρει διπλό όφελος στον Ιουστινιανό. Θα κερδίσει τις χαμένες από τη Στάση εντυπώσεις και θα δώσει μία αφοπλιστική απάντηση στη Ρωμαία αριστοκράτισσα Ανικία Ιουλιανή, η οποία όχι μόνο «τόλμησε» να χρηματοδοτήσει την ανέγερση του εντυπωσιακού σε κάλλος και όγκο Αγίου Πολυεύκτου στη Μέση Οδό της Κωνσταντινούπολης, αλλά αποτύπωσε σε επιγραφή στο εσωτερικό του ναού και την περιφρόνησή της για τους ταπεινής καταγωγής αυτοκράτορες Ιουστίνο Α’ και Ιουστινιανό Α’.

Με το πάθος του να αναδειχθεί εκ νέου και το μένος του για τον εντυπωσιακό Άγιο Πολύευκτο από τη μία, και την ανθηρή οικονομική συγκυρία, αφού η φοροεισπρακτική πολιτική του Ιωάννη Καππαδόκη έχει αποδώσει, από την άλλη, προχωρά χωρίς καθυστέρηση στο έργο ανοικοδόμησης του ναού που ονειρεύεται (***«αφροντιστήσας χρημάτων απάντων» – χωρίς να φεισθή χρημάτων)***, αναθέτοντάς το στον Ανθέμιο από τις Τράλλεις, που είναι ***«λογιώτατος επί σοφία τη καλουμένη μηχανική»*** και κατασκευάζει μακέτες έργων, και στον μηχανοποιό Ισίδωρο από τη Μίλητο. Τους υπόσχεται «γη και ύδωρ» αν καταφέρουν να δημιουργήσουν στον μικρότερο δυνατό χρόνο έναν οίκο λατρείας που θα ξεπερνά σε όγκο και μεγαλοπρέπεια ακόμη κι αυτόν του Σολομώντα.

Ο θεμέλιος λίθος μπαίνει σε μόλις 40 ημέρες από τη λήξη της Στάσης. Ο Ιουστινιανός υπό την άμεση εποπτεία των δύο αρχιμηχανικών θέτει 100 συναδέλφους τους, καθένας από τους οποίους διευθύνει 100 εργατοτεχνίτες. Ως εκ τούτου, στο απέραντο εργοτάξιο χρησιμοποιούνται 10.000 οικοδόμοι κι αυτοί διαιρεμένοι σε δύο ομάδες των 5.000 εργάζονται ταυτόχρονα από τις απέναντι πλευρές προς τον κεντρικό άξονα. Την υψηλή εποπτεία του έργου έχει προσωπικά ο αυτοκράτορας. Σύμφωνα, δε, με ανώνυμη ιστορική καταγραφή, ***«ο Ιουστινιανός δεν κοιμάται ούτε τις νύχτες παρακολουθώντας τους εργάτες, τους οποίους ανταμείβει για τις επιπλέον ώρες απασχόλησης πότε με ένα και πότε με δύο χρυσά νομίσματα».***

Η κατασκευή του ναού ολοκληρώνεται σε μόλις πέντε χρόνια και λίγες εβδομάδες

από την έναρξη των εργασιών κι έχει στοιχίσει επίσημα 320.000 χρυσές λίρες (ανεπίσημα, πολύ περισσότερο).

Οι μηχανικοί και οι τεχνίτες έχουν βάλει τον καλύτερο εαυτό τους. Ανθέμιος και Ισίδωρος έχουν εφεύρει και εφαρμόσει νέες τεχνικές στήριξης ενός επιβλητικού τρούλου, στα 60 μέτρα από το έδαφος, που περιβάλλεται από 40 ανοίγματα στον ήλιο, δίνοντας την εντύπωση ότι αιωρείται ανάλαφρα πάνω σε μία ζώνη φωτός. ***«Ένας σφαιροειδής θόλος τεράστιος, που ακουμπάει ανάλαφρα επάνω στο κτίσμα, δίνει στο οικοδόμημα εξαιρετική χάρη. Δίνει μάλιστα την εντύπωση ότι δεν στηρίζεται επάνω σε συμπαγές κτίσμα, αλλά ότι καλύπτει τον χώρο με χρυσή σφαίρα που κρέμεται από τον ουρανό»*** περιγράφει ο Προκόπιος, που εντυπωσιάζεται εξίσου από τον τρόπο με τον οποίο έχουν δημιουργηθεί οι τέσσερις κεντρικοί πεσσοί στη βάση του θόλου: ***«Δεν έχουν κατασκευαστεί με τον ίδιο τρόπο, όπως στις άλλες οικοδομές […] Η τοποθέτηση της μίας πέτρας πάνω στην άλλη καταλήγει σε σχήμα τετράγωνο. Οι πέτρες που είναι σκληρές στη σύστασή τους έχουν λειανθή με κατάλληλη επεξεργασία και είναι κομμένες τετράγωνες όσες χρησιμοποιήθηκαν στα εξωτερικά μέρη των πλευρών του πεσσού και τετράπλευρες όσες προορίζονταν για το εσωτερικό του. Οι πέτρες δεν έχουν συνδεθεί μεταξύ τους με " τίτανον", την οποία ονομάζουν ασβέστη, ούτε με άσφαλτο που είναι το καύχημα της Σεμιράμιδος στη Βαβυλώνα, ούτε με τίποτε άλλο παρόμοιο, αλλά με λιωμένο μόλυβδο, που χύθηκε στα ενδιάμεσα κενά και προχώρησε προς όλα τα σημεία και ένωσε τους αρμούς και στήριξε τη μία πέτρα με την άλλη».***

Ο ναός εγκαινιάζεται το 537 μ.Χ. από τον Πατριάρχη Μηνά. Κατά τις μαρτυρίες, στα θυρανοίξια, στις 27 Δεκεμβρίου, ο προκαθήμενος της Εκκλησίας στο μέσον της κεντρικής βασιλικής πύλης και τα μέλη του ιερατείου παρατεταγμένα εκατέρωθεν περιμένουν τον αυτοκράτορα.

Ο Ιουστινιανός μπαίνει στον προαύλιο χώρο του ναού και σταματά μπροστά στη φιάλη (κρήνη) των αγνισμών. Είναι φτιαγμένη από ίασπι και πάνω της έχει χαραχτεί με καρκινική γραφή «ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ» (ξέπλυνε τις αμαρτίες σου, όχι μόνον το πρόσωπό σου). Σκύβει, νίβεται κι ύστερα κατευθύνεται προς την κεντρική πύλη, στρέφει το βλέμμα του ψηλά, ανοίγει τα χέρια και γονατίζει αναφωνώντας: Σε νίκησα, Σολομώντα! Στέκεται πάλι όρθιος και μπαίνει μέσα συνοδευόμενος από την κουστωδία του. Ακολουθεί ο λαός.

Το εσωτερικό του ναού θαμπώνει το ποίμνιο με την πολυτέλειά του.

Οι επιβλητικές θύρες φέρουν εξαιρετικά υπέρθυρα και διπλά θυρόφυλλα από

εκλεκτό στιβαρό ξύλο και διακοσμούνται με ορειχάλκινα, χρυσά και ασημένια στολίδια.

Το δάπεδο είναι στρωμένο με τα καλύτερα μάρμαρα της οικουμένης. Συνδυασμένα μοναδικά με ιάσπιδες, αλάβαστρα και πορφυρίτες συνθέτουν έναν πολύχρωμο τάπητα εξαιρετικής τέχνης και υψηλής αισθητικής. ***Τα τόξα, καλυμμένα με εντυπωσιακά ψηφιδωτά, μοιάζουν με πολύχρωμο τόξο της Ίριδας***, περιγράφει στο έμμετρο έργο του «Έκφρασις ναού Αγίας Σοφίας» ο Παύλος Σιλεντιάριος, μέλος του ανώτατου αυτοκρατορικού συμβουλίου (του «Σιλέντιου», της σιωπής). Οι μεγάλοι κίονες του κεντρικού κλίτους είναι φτιαγμένοι από πράσινο μάρμαρο των λατομείων Χασάμπαλη της Λάρισσας, από κόκκινο ηφαιστειακό πέτρωμα της Αιγύπτου και από το υπόλευκο μάρμαρο των λατομείων της Προκοννήσου, που βρίσκεται κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Τα ιωνικά κιονόκρανά τους, φτιαγμένα από ασήμι, φέρουν το μονόγραμμα του Ιουστινιανού, ενώ οι πεσσοί και το χαμηλό τμήμα των τοίχων, που έρχεται σε επαφή με το εκκλησίασμα, καλύπτονται από πολύχρωμες μαρμάρινες πλάκες. Στο κέντρο του τρούλου ένας τεράστιος σταυρός από πολύτιμες πέτρες λαμποκοπά στο ηλιακό φως που τρυπώνει από τα 40 παράθυρα της περιμέτρου. ***«Με καθαρό χρυσάφι έχει καλυφθεί ολόκληρη η οροφή, συνδυάζοντας το μεγαλείο με το κάλλος, υπερισχύει όμως η λάμψη από τα μάρμαρα, που αντανακλάται στο χρυσάφι»*** θα περιγράφει εννέα αιώνες μετά ο βυζαντινός ιστορικός Γεώργιος Σφραντζής.

Στο κέντρο του ναού, κάτω από τον τρούλο, είναι στημένος ο μαρμάρινος άμβωνας, μία πλατφόρμα με περιμετρικά στηθαία, ντυμένα με πλάκες κόκκινου μαρμάρου, πολύτιμους λίθους, ελεφαντοστό και ασήμι. Στηρίζεται επάνω σε οκτώ κίονες. Ο θόλος είναι καλυμμένος με χρυσά ελάσματα και ακριβές πέτρες. Ο άμβωνας συνδέεται με υπερυψωμένη εξέδρα με την Ωραία Πύλη.

Δεξιά κι αριστερά του κυρίως ναού, δύο στοές, με οροφή ελαφρώς υψηλότερη του μεσαίου κλίτους, προορίζονται για τους άνδρες προσκυνητές η μία και για τις γυναίκες η άλλη. Οι θόλοι τους είναι στολισμένοι με φύλλα χρυσού.

Το τέμπλο που χωρίζει το Ιερό Βήμα από τον υπόλοιπο ναό είναι μαρμάρινο, καλυμμένο με ασήμι. Φέρει δώδεκα κίονες και τρεις πύλες, την Ωραία και τις πλαϊνές. Στο επιστύλιο λαμποκοπούν ασημένια πολυκάντηλα.

«Το ιερό… Ο χώρος αυτός είναι εντελώς απρόσιτος στους άλλους εξόν των ιερέων. Τον ονομάζουν και θυσιαστήριο. Είναι καλυμμένος με σαράντα χιλιάδες λίτρα ασήμι!» γράφει ο Προκόπιος προσπαθώντας να αποδώσει μία εικόνα, που δεν χωράει στα μάτια του… ***«Θα νόμιζε κανείς ότι έχει βρεθεί σε πανέμορφο ολάνθιστο κήπο […] θα μπορούσε να θαυμάσει κανείς το χρώμα της πορφύρας… της χλόης… το βαθύ κόκκινο που απλώνεται στις επιφάνειες ή και το λευκό που αστράφτει περισσότερο… Όταν κάποιος έρχεται στο ιερό για να προσευχηθεί, συνειδητοποιεί αμέσως ότι το έργο***

.

Στην κόγχη του Ιερού ένα μαρμάρινο σύνθρονο με έξι σκαλοπάτια προορίζεται για το ιερατείο, ενώ στο ύψιστο σκαλί δεσπόζει ο πατριαρχικός θρόνος από επιχρυσωμένο ασήμι. Κάτω από ένα κιβώριο υψώνεται η Αγία Τράπεζα. Είναι από ατόφιο χρυσό, στολισμένη με πολύτιμες πέτρες και σμάλτο. Τα τέσσερα πόδια της είναι χρυσά και τα στηρίγματα του μεγαλοπρεπούς θόλου της από επιχρυσωμένο ασήμι. Στην κορυφή της φέρει ολόχρυσο σταυρό.

Η ΠΡΩΤΗ ΑΛΩΣΗ – Η ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΛΕΗΛΑΣΙΑ

Η Αγία Σοφία είναι η μητρόπολη της αυτοκρατορίας. Εδώ θα λειτουργεί ο πατριάρχης, εδώ θα γίνεται η στέψη των αυτοκρατόρων, εδώ θα εκκλησιάζεται ο «ελέω Θεού» στις μεγάλες γιορτές. Δεν θα μπορούσε, λοιπόν, να λείπει από το κέντρο του ναού περίλαμπρος αυτοκρατορικός θρόνος, ντυμένος με πολύτιμους λίθους, ούτε βέβαια και μητατόριο, χώρος όπου ο αυτοκράτορας θα μπορεί να αλλάζει ρούχα.

Τις νύχτες των μεγάλων γιορτών η Αγιά Σοφιά λαμποκοπά σαν επίγειο άστρο. Ο Παύλος Σιλεντιάριος περιγράφει πως **3.000 επιχρυσωμένα πολυκάντηλα, λυχνίες σε σχήμα καραβιού, δενδρόμορφοι λυχνοστάτες και τα μικρά καντηλέρια, που μοιάζουν να αιωρούνται πέριξ του τρούλου, απελευθερώνουν με τις φλόγες τους τέτοιο φως, που κάνουν τη νύχτα να δείχνει μέρα.**

Αυτήν την εποχή, ο ναός είναι διακοσμημένος με ανεικονικά μωσαϊκά (σταυρούς, φυτικά ή γεωμετρικά σχήματα). Τα πρώτα εικονιστικά ψηφιδωτά του Χριστού και των αγίων θα παραγγείλει ο διάδοχός του Ιουστινιανού Α’, Ιουστίνος ο Β’, αλλά δύο αιώνες μετά θα τα καταστρέψει ο εικονομάχος πατριάρχης Νικήτας. Ο δεύτερος κύκλος της εικονιστικής ψηφιδογραφίας θα εγκαινιαστεί μετά την οριστική καταδίκη της Εικονομαχίας στα μέσα του 9ου αι..

Το 1200 επισκέπτεται τον ναό ο Ρώσος αρχιεπίσκοπος του Νόβγκοροντ Αντώνιος. Η περιγραφή του αποτυπώνει τις εντυπώσεις του: ***«Στον ναό της Αγίας Σοφίας προσκύνησα την τράπεζα όπου ο Χριστός εδείπνησε τη Μεγάλη Πέμπτη με τους μαθητές του, τις πλάκες του Μωϋσέως με τις Δέκα Εντολές και τα χρυσά αγγεία με τα δώρα των Μάγων […] Καθώς γινόταν η έξοδος των Τιμίων Δώρων, οι διάκονοι κρατούσαν τις πλάκες του Μωϋσέως και οι ψάλτες έψελναν το Αλληλούια. Εκείνη τη στιγμή όλο το εκκλησίασμα έκλαιγε. Τι ιερός φόβος, πόση ταπεινοφροσύνη και κατάνυξη κυριαρχούσε τους επισκόπους, τους ιερείς και τους διακόνους αυτής της θείας λειτουργίας! Τι μεγαλοπρέπεια είχαν τα χρυσά και ασημένια δισκοπότηρα που ήταν στολισμένα με πετράδια και μαργαριτάρια!».***

Στην πορεία των αιώνων, ο ναός θα ζήσει τόσο ένδοξες όσο και δραματικές στιγμές ταπείνωσης. Θα «στέψει» αυτοκράτορες, θα «ορκίσει» πατριάρχες, θα ευλογήσει, θα εξομολογήσει, θα εξαγνίσει εκατοντάδες χιλιάδες πιστών και κάποτε θα πέσει σε χέρια βέβηλα, θα γίνει τρόπαιο και λάφυρο νίκης, θα απογυμνωθεί από τα ακριβά στολίδια του και θα δει τους πιο ανεκτίμητους θησαυρούς του να φυγαδεύονται σε γωνιές της Δύσης. Γιατί τη μεγαλύτερη λεηλασία θα υποστεί από τους Σταυροφόρους στην πρώτη άλωση, τον Ιούλιο του 1204. Στα μάτια τους η Αγιά Σοφιά δεν είναι οίκος του Θεού, είναι βαρύτιμο θησαυροφυλάκιο. Χρυσός, πολύτιμοι λίθοι, ακριβά σκεύη, αλλά και γλυπτά τεράστιας καλλιτεχνικής αξίας από το αυτοκρατορικό συγκρότημα, στο οποίο υπάγεται ο ναός, θα διοχετευτούν σε πόλεις της Δύσης, όπου θα κοσμούν προθήκες μουσείων. Φράγκικα πλοία φορτωμένα ιερά σκεύη, άγια λείψανα, χειρόγραφα, εικόνες, αποπλέουν από τη Βασιλεύουσα με ρότα λιμάνια της Δύσης. Η πατριαρχική έδρα μεταφέρεται στη Νίκαια, όπου παραμένει έως το 1261. Παρά

ταύτα, έστω και βαθιά πληγωμένη, η Μεγάλη Εκκλησία, ο πατριαρχικός ναός της Αγιά Σοφιάς, εξακολουθεί να αποτελεί ***«την κεντρική αρτηρία του οργανισμού (σσ. του βυζαντινού κράτους) και το αίμα της ζωής του»*** (Ταμάρα Τάλμποτ Ράις, Ρωσίδα καθηγήτρια Βυζαντινολογίας, αρχές 20ού αι.)

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΛΩΣΗ

Ό,τι λιγοστό έχουν αφήσει οι Φράγκοι φεύγοντας μετά εξήντα κοντά χρόνια κατοχής, αποτελειώνουν οι Οθωμανοί με τη δεύτερη άλωση της Πόλης τον Μάιο του 1453. Ο πορθητής Μωάμεθ Β’ διατηρεί το κτήριο και αυτούσια την ονομασία του ναού (Aya Sofya), αλλά τον μετατρέπει σε τζαμί κι αυτό σημαίνει πως τα θαυμάσια ψηφιδωτά, που αποτυπώνουν ιερά πρόσωπα και αυτοκράτορες, τα οποία από τον 9ο αι. και μετά στολίζουν τους τοίχους του, πρέπει να εξαφανιστούν. Το Ισλάμ είναι θρησκεία αυστηρά ανεικονική. Αλλάχ και προφήτης Μωάμεθ είναι δυνάμεις αόρατες και η ανθρωπομορφική αναπαράστασή τους απαγορεύεται. Οι οίκοι λατρείας των μωαμεθανών κοσμούνται με γεωμετρικά σχέδια, λουλούδια και αφηρημένα κοσμήματα που συμβολίζουν την άπειρη φύση του Θεού. Κάποια από τα ψηφιδωτά του ναού ξηλώνονται και άλλα καλύπτονται με κονίαμα.

Η Μεγάλη Εκκλησία, η Αγία Σοφία, μετατρέπεται σε τζαμί. Θηριώδη ταμπλό με προσευχές από το κοράνι αναρτώνται εσωτερικά στις τέσσερις γωνίες της, κάτω από τα σφαιρικά τρίγωνα, που απορροφούν το βάρος του τρούλου. Η πρόσβαση στον ναό είναι ελεύθερη μόνον για τους Οθωμανούς, που εισέρχονται ανυπόδητοι για να υμνήσουν τον Αλλάχ. Το κάλεσμα σε προσευχή από τον μιναρέ, που προστίθεται στο νοτιοδυτικό εξωτερικό άκρο του ναού, αντηχεί σε όλη την πόλη. Τον 16ο αι. ο Οθωμανός αρχιτέκτονας Σινάν αντικαθιστά αυτόν τον αρχικό μιναρέ

με νέο και προσθέτει άλλους τρεις στα υπόλοιπα άκρα του κτηρίου.

Στα μέσα του 19ου αι., οι Ελβετοί αρχιτέκτονες Γκάσπαρε και Τζουζέπε Φοσάτι καλούνται να καθαρίσουν τα ψηφιδωτά και να αποκαταστήσουν άλλες φθορές, που υπέστη ο ναός στο πέρασμα των αιώνων. Στην συντριπτική πλειονότητά τους, οι παραστάσεις που αποκαλύπτονται είναι της μεσοβυζαντινής περιόδου (843-1204), με πρωιμότερες συνθέσεις εκείνες της ένθρονης βρεφοκρατούσας Παναγίας και των αρχαγγέλων στην κεντρική αψίδα του ναού κατά το τυπικό εικονογραφικό πρόγραμμα, που καθιερώθηκε μετά την περίοδο της Εικονομαχίας.

Για πέντε ολόκληρους αιώνες το σύμβολο της χριστιανοσύνης λειτουργεί ως ισλαμικό τέμενος, ώσπου το 1935, ο Κεμάλ Ατατούρκ, ιδρυτής μίας νέας, σύγχρονης Τουρκίας, προσπαθώντας να πείσει ότι η χώρα του είναι κοσμικό κράτος που κοιτά προς της Δύση, μετατρέπει τον ναό σε μουσείο.

Οι πύλες του ανοίγουν εκ νέου για όλους, αλλά το καμάρι του Ιουστινιανού και της Ορθοδοξίας είναι πλέον ένα απογυμνωμένο, τραυματισμένο, ταπεινωμένο θλιβερό απομεινάρι μίας λαμπρής εποχής. Μία κακοποιημένη βασιλική με τρούλο, περιβεβλημένη από τέσσερις μιναρέδες, ρακένδυτη, που ωστόσο αντέχει ακόμα το βάρος της μακράς ιστορίας της.

Κοντά έναν αιώνα μετά τη μετατροπή του σε μουσείο, με απόφαση του Τούρκου Προέδρου Ερντογάν, ο ναός «αναβαπτίζεται» και πάλι σε τζαμί. Στις 6 Μαΐου του 2024, η μαγνητοφωνημένη φωνή του μουεζίνη αναγγέλλει την έναρξη μουσουλμανικής προσευχής στο σύμβολο της χριστιανοσύνης.

Τα μαρμάρινα δάπεδα και τα ψηφιδωτά του κυρίως ναού, όπου απεικονίζονται ιερές μορφές της Ορθοδοξίας, έχουν καλυφθεί με ύφασμα και η πρόσβαση στον κυρίως ναό της Αγίας Σοφίας επιτρέπεται μόνον σε προσκυνητές του Αλλάχ. Οι «αλλόθρησκοι» επισκέπτες μπαίνουν μόνο από πλαϊνές εισόδους, που οδηγούν στους εξώστες του μνημείου, όπου ευτυχώς παραμένουν ακάλυπτα τα πολύτιμα ψηφιδωτά. Στις, δε, τις γυναίκες επιβάλλεται «μακρύ ένδυμα με καλύπτρα κεφαλής», περιβολή για τη διατήρηση της οποίας ασκείται αυστηρή επιτήρηση από περιφερόμενους φρουρούς του μνημείου.

Η Αγία Σοφία θα ενσαρκώσει με τον πιο περίτρανο τρόπο το συνταίριασμα του αρχαιοελληνικού και ορθόδοξου πνεύματος. Για τους μεταγενέστερους ιστορικούς θα αποτελεί το ένα εκ των δύο προτύπων της Μεγάλης Ιδέας (το άλλο είναι ο Παρθενώνας). Στα στιβαρά θεμέλιά της θα στηριχθεί το ιδεολόγημα για την ιστορική ταυτότητα του ελληνισμού, έτσι όπως το διατύπωσε έναν και πλέον αιώνα μετά ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της «ενότητας», Κωνσταντίνος

Παπαρρηγόπουλος, ο οποίος προσπάθησε να διασυνδέσει την Αρχαιότητα με τον μεσαιωνικό Ελληνισμό, χρησιμοποιώντας αναλογίες συγγένειας: ***…ο «πρώτος ελληνισμός» γέννησε τον «μακεδονικό», που δημιούργησε τον «χριστιανικό ελληνισμό της Ασίας», οπότε ο μεσαιωνικός ελληνισμός υπήρξε δισέγγονος του πρώτου και η μεταξύ αυτών φυσική και ηθική σχέσις δεν δύναται να εξηγηθή εάν δεν παρακολουθήσωμεν τα περιπετείας του δεύτερου και του τρίτου…***

Έτσι η Αγία Σοφία παύει να έχει ιστορική υπόσταση και γίνεται ένα εθνικό σύμβολο έξω από τον χρόνο, που μέσα του περιέχει όλο τον βυζαντινό πολιτισμό και άρα και τη συνέχεια του στο παρόν.

Ευχή μας να σταθεί ορθή για πολλά πολλά ακόμη χρόνια…

(Της Τόνιας Α. Μανιατέα / ΑΠΕ-ΜΠΕ)